
Kałdus, st. 4, gm. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie, AZP 33-41/4

Informator Archeologiczny : badania 34, 190-193

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Celem badań było uchwycenie związku stratygraficznego pomiędzy odkrytym w roku 1998, w wykopie 18/98, rozwaliskiem kamiennym, a zachodnią ścianą bazyliki romańskiej (wykop 13/97, na wschód od wykopu 18/98) i obiektem nr 4/98-99 – domniemanym baptysterium (wykop 24/98-99, na zachód od wykopu 18/98). W związku z tym założono wykop 30/00 o wymiarach 5 x 10 m. Obejmował on w całości wykop 18/98 oraz 2 świadki badawcze pomiędzy wyżej wymienionym wykopem a wykopami 13/97 i 24/98-99. Ponadto w trakcie prac dla zwiększenia pola obserwacji poszerzono go w części południowo-wschodniej o 5 m² (odsypiano częściowo narożnik i zachodnią ścianę bazyliki romańskiej). Po zdjęciu warstwy humusu wykop podzielono na dwie części, przy czym północnej o wymiarach 4 x 5 m nie eksplorowano. Wykop 18/98 odsypiano do poziomu rozwaliska kamiennego i rozpoczęto eksploracją świadków.

W przebadanych nawarstwiach znaleziono 1344 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej w zdecydowanej większości (z wyjątkiem 7 ułamków) wykonanej w technice całkowitego obtaczania, 320 fragmentów naczyń z okresu halsztackiego, 6 ułamków ceramiki kultury pucharów lejkowatych oraz 1598 kości zwierzęcych. Ponadto odkryto 48 zabytków wydzielonych. Do najciekawszych należy krążek (amulet) z poroża zdobiony symboliką kosmologiczną – koncentrycznymi wpisanymi w siebie kręgami, na jego drugiej stronie odkryto napis runiczny (nr inw. 30/00). Kolejne interesujące znaleziska stanowią: brązowa zawieszka (zapinka?) z oczkiem z niebieskawego szkła z malowanym, stylizowanym krzyżem łacińskim (nr inw. 23/00) oraz plakietka brązowa z wizerunkiem kobiety w postawie orantki (nr inw. 27/00). Wśród pozostałych zabytków na uwagę zasługują pierścień brązowy (nr inw. 31/00), kabłączek skroniowy (nr inw. 42/00), militaria: groty strzał (nr inw. 39, 40, 45/00), grot bełtu (nr inw. 14/00), przedmioty codziennego użytku: świder żelazny (nr inw. 12/00), szydła żelazne (nr inw. 4, 16, 44/00), noże żelazne (nr inw. 8, 15, 26/00), przęślik gliniany (nr inw. 48/00), igła żelazna (nr inw. 43/00). Z wyeksplorowanych nawarstwień pobrano 21 próbek do badań makrocząstków, zawartości fosforu oraz do badań radiowęglowych.

Tegoroczne badania potwierdziły bezpośredni związek obiektu nr 4/98-99 i rozwaliska kamiennego. Obie struktury stanowią pozostałość domniemanego baptysterium (półkolistie układający się obiekt nr 4/98-99 stanowi być może absydowe zamknięcie zachodniej części baptysterium). Jego całkowity kształt i wymiary obecnie są już możliwe do określenia. Analiza stratygrafii odkrytych nawarstwień pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków:

Zarejestrowano co najmniej 3 fazy funkcjonowania domniemanego baptysterium:

1. Faza I – dolna partia obiektu 4/98-99. Obiekt miał kształt w przybliżeniu prostokątny o wymiarach co najmniej 5 x 2,80 m. W przekroju, na osi północ-południe, nieckowaty o wypłaszczonej dnie, natomiast w wykopie 24/98-99, w części odkrytej w 1999 r., spągowe partie układały się schodkowo. W partii spągowej stwierdzono liczne, niewielkiej miąższości warstewki jasnożółtego piasku powstałe pod wpływem działalności wody.
2. Następną fazą (II) – poprzedzającą istnienie bazyliki romańskiej (nawarstwienia wraz z rozwaliskiem kamiennym schodzą poniżej wkopu fundamentowego).
3. Kolejną fazą (III) budowy – współczesną świątyni (nawarstwienia i rozwalisko kamienne przytykają do zachodniej ściany kościoła).

Odkryty zespół zabytków i ceramiki naczyniowej potwierdza przyjętą dotychczas chronologię bazyliki i obiektu baptysterialnego (l. poł. XI w.).

- cmentarzysko szkieletowe z okresu wczesnego średniowiecza

Stanowisko położone na płaskim terenie blisko krawędzi wysoczyzny, na południe od niego występuje rozległe obniżenie terenowe przechodzące w rozcięcie erozyjne, którego ujście łączy się z doliną Wisły. Powierzchnia stanowiska wynosi w przybliżeniu 0,50 ha. W podłożu występują piaski luźne. Obszar stanowiska stanowi nieużytek.

Samo stanowisko, określone jako osada pradziejowa i średniowieczna, było znane z wcześniej przeprowadzonych badań powierzchniowych AZP. Celem badań było stwierdzenie chronologii cmentarzyska i przynależności kulturowej. Prace w terenie prowadzone przez Instytut Archeologii i Etnologii Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem mgr. Jacka Bojarskiego i mgr. Violetty Stawskiej (autorzy sprawozdania). Nadzór merytoryczny nad całością prac sprawował kierownik zespołu badawczego prof. Wojciech Chudziak. Badania prowadzono od 3 lipca 12 sierpnia 2000 r.

Bezpośrednie działanie w terenie rozpoczęto od wyznaczenia siatki arowej, którą dowiązano do istniejącej osnowy geodezyjnej wykonanej dla stanowiska I (por. plan sytuacyjno-wysokościowy). Za pomocą spychacza odhumusowano jednorazowo powierzchnię 11 arów w miejscu domniemanego cmentarzyska; zdjęto warstwę ziemi o miąższości 20-25 cm do poziomu podglebia. Prace eksploracyjne skoncentrowano we wschodniej części przygotowanego terenu, w miejscu występowania warstwy kulturowej, oraz wybierzyska piasku (partii zniszczonej). W sumie przebadano obszar 4 arów oraz rozpoczęto eksplorację w obrębie kolejnego, piątego, ara. Eksplorację na większości terenu prowadzono do poziomu nawarstwień neolitycznych, wykonując dodatkowo wykopy profilowe do calca.

Na przebadanej części stanowiska odkryto ogółem 164 obiekty, w tym 72 groby szkieletowe wczesnośredniowieczne, 8 grobów domniemanych (pozostawionych do przebadania w sezonie następnym), 10 jam kulturowych o przeznaczeniu gospodarczym oraz 74 negatywy posłupowe. Jednocześnie zadokumentowano 15 jednostek stratygraficznych, składających się na 4 poziomy nawarstwień kulturowych. Poziom najstarszy reprezentowały warstwy 14 i 15 złożone z szarych, przewarstwionych iłem piasków o miąższości 20-30 cm, zalegające na poziomie od 83,26 (w południowej części stanowiska) do 82,60 m n.p.m. (w północnej badanej części). W ich obrębie znaleziono 23 ułamki naczyń neolitycznych (kultura pucharów lejkowatych), 3 ułamki naczyń z epoki brązu (kultura łużycka?), 84 fragmenty naczyń halsztacko-lateńskich (kultura pomorska). Kolejny poziom był związany z warstwami I i 13, składającymi się z luźnych piasków eolicznych o miąższości do 25-40 cm, miejscami do 60 cm. Strop warstwy I uchwycono na poziomie od 83,36 (S) do 83,86 (N) m n.p.m., spąg na poziomie od 83,46 (S) do 82,60 (N) m n.p.m. Zalegała na powierzchni całego stanowiska poniżej warstw kulturowych powstałych w okresie wczesnego i późnego średniowiecza. W jej obrębie odkryto 2 ułamki naczyń neolitycznych (kultura pucharów lejkowatych), 15 fragmentów ceramiki, którą prawdopodobnie należy przypisać kulturze łużyckiej, 206 ułamków naczyń halsztacko-lateńskich i w partii stropowej, na granicy z warstwami młodszymi 44 ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych. Wyżej zalegający poziom nawarstwień stanowiły warstwy 2, 3/5, 8 o miąższości do 20 cm. Składały się na nie ciemnoszary bądź brunatnoszary piasek ze spalenizną. Uchwycono je pod warstwą humusu i podglebia, a ich powstanie można wiązać z destrukcją obiektów mieszkalno-gospodarczych wczesnośredniowiecznego osiedla (obiekty: I, 12 i 75). W ich obrębie znaleziono dużą liczbę ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych oraz kości zwierzęcych, jak również kilkanaście zabytków wydzielonych. Najmłodszy poziom nawarstwień reprezentowały warstwy 7 i 9 odsłonięte w północnej badanej części stanowiska o miąższości 20-25 cm, bezpośrednio pod warstwą podglebia. Struktura tych warstw była złożona z brązowego, przesyconego próch-

nicą piasku. Z poziomem tym, datowanym ceramiką, na późne średniowiecze było związanych kilkadziesiąt jam posłupowych tworzących regularne zarzysy, prawdopodobnie pozostałość budynku (budynków?) naziemnego.

Stan zachowania większości pochówków był zadowalający, chociaż w wielu przypadkach brakowało niektórych partii szkieletu. Kości w wyniku zalegania w łatwo przepuszczalnych piaskach w znacznym stopniu uległy procesowi próchnienia, co wymagało szczególnej uwagi w trakcie odsłaniania. Poziom zalegania pochówków był niejednorodny, większość grobów dziecięcych zalegała bardzo płytko. Dodatkowym utrudnieniem była słaba czytelność niektórych jam (wypełnisko piaszczyste zbliżone do otoczenia). Po dokonaniu wstępnej analizy wielkości, wyglądu i orientacji jam grobowych, sposobu ułożenia szkieletu oraz wyposażenia wyciągnięto następujące wnioski. Spośród 72 grobów 24 stanowiły pochówki dziecięce, 41 pochówki zmarłych w wieku dojrzałym, w stosunku zaś do 7 nie udało się określić wieku z powodu kompletnego zniszczenia szkieletu. W 26 przypadkach stwierdzono ślady obstawy z desek z jednej, z dwóch lub z czterech stron (trumna); niektóre wykazywały ślady częściowego lub całkowitego spalania. Dwa groby miały najprawdopodobniej obudowę drewnianą w formie skrzyni lub komory: grób 13 – komora o wymiarach w rzucie 2,50 x 1,60 m, ze śladami nadpalenia, w której obrębie odkryto 2 pochówki o bardzo bogatym wyposażeniu; grób 60 – komora o wymiarach 3 x 1,50 m z jednym pochówkiem ułożonym centralnie także bardzo bogato wyposażonym (patrz: niżej). W 44 grobach zmarli byli ułożeni na wznak z kośćmi rąk ułożonymi wzdłuż osi szkieletu, w 8 grobach zmarłych pochowano na boku w pozycji skurczonej z kośćmi rąk na wysokości twarzoczaszki, w jednym przypadku odkryto szkielet ułożony w pozycji odwróconej (zmarły złożony na brzuchu) z podkurczonymi kończynami górnymi. Większość jam grobowych miała typową dla wczesnego średniowiecza orientację wschód-zachód z niewielkim odchyleniem od tego kierunku (NW-SE) z czaszką skierowaną na wschód (24 przypadków) lub zachód (32), chociaż znaczny udział miały także jamy o orientacji północ-południe lub zbliżonej (razem 11 grobów) z czaszkami skierowanymi na północ (6) lub południe (5). Wyposażenie stwierdzono w 22 grobach (wliczając w to grób podwójny). Najczęściej był to nóż żelazny (miało go 17 zmarłych, w tym po 3 noże w jednej pochewce mieli zmarli z grobów komorowych), rzadziej inne przedmioty. Do wyjątkowo bogatych zaliczają się wspomniane wyżej groby 13 i 60. W pierwszym, zawierającym pochówek podwójny (mężczyzna oraz kobieta), na wyposażenie grobu, oprócz wspomnianych 2 noży w brązowej bogato zdobionej pochewce, składały się: brązowa misa o proveniencji sambijskiej, wiadro drewniane z żelaznymi okuciami, kolia złożona z paciorków z kryształu górskiego (15 sztuk) i karneolu (6 sztuk) oraz 7 srebrnych kaptorg spiętych srebrną zapinką i fragment (srebrny zdobiony granulacją paciorek) zausznicy. W drugim grobie odkryto 2 noże z opłotem ze złotego drutu w takiej samej jak w grobie 13 pochewce, misę brązową, ustawione w niej żelazne wiaderko, drewnianą misę zdobioną aplikacjami wykonanymi z brązowej pozłacanej blaszki z ornamentyką roślinną i zoomorficzną, silnie skorodowaną zapinkę z żelaza, siekańca krzyżówki saskiej z połowy X w.; pod misą brązową odsłonięto fragment toczzonego talerza drewnianego, resztki tkanin oraz część cholewki skórzanego buta. W tym grobie został pochowany mężczyzna, któremu oprócz tak bogatych darów złożono w formie przystawki łopatkę świńską. Bogato były również wyposażone grób 63 (zawierał 7 kabłączków) i grób 70, w którym znaleziono kolię złożoną z paciorków z karneolu (12 sztuk), szkła (13 sztuk), kryształu górskiego (8 sztuk) i paciorka srebrnego pozłoczonego oraz nóż żelazny. W jednym grobie, w którym znajdował się szkielet ułożony na boku w pozycji skurczonej, odkryto monetę Kanuta Wielkiego. W obrębie cmentarzyska na uwagę zasługują również groby 13, 48 i 32. W grobie 13 odsłonięto szkielet mężczyzny w układzie północ-południe w pozycji skurczonej ze ślada-

mi trepanacji czaszki. W grobie 32 stwierdzono obcięcie kości dłoni i złożenie ich w dole jamy grobowej, natomiast grób 48, o nieregularnej w partii stropowej jamie, zawierał szkielet kobiety pochowanej w pozycji silnie skurczonej, na miednicy był ułożony duży kamień, w oczodole zaś dostrzeżono ślady zbutwiałego drewna (praktyki antywampiryczne?). Na przebadanej części cmentarzyska wyróżniają się 2 odrębne partie: północna z przewagą grobów dziecięcych, bez wyposażenia oraz z pochówkami o nietypowym układzie oraz południowa, w której sytuują się 2 groby komorowe, wokół nich w dwóch kręgach znajdują się groby o typowej dla wczesnego chrześcijaństwa orientacji jam grobowych, częściej też wyposażone. Tę część cmentarza na podstawie wyposażenia datować można na 2.-1. poł. XI w.

Na 10 przebadanych jam 6 określono jako wczesnośredniowieczne (XI-XII w.), pozostałe zaś wydatowano na okres halsztacko-lateński. W grupie jam wczesnośredniowiecznych wyróżniały się obiekty I, 12, 75 i 121, które stanowiły pozostałość po urządzeniach gospodarczo-mieszkalnych. Na uwagę zasługują również jamy posłupowe, które można wiązać z zabudową słupową datowaną na okres późnego średniowiecza; większość z nich charakteryzowała się regularnym czworokątnym zarysem o wymiarach od 0,20 x 0,30 do 0,30 x 0,45 m i miąższością do 0,40 m.

W trakcie prowadzonych prac badawczych znaleziono łącznie 1565 fragmentów naczyń. Na podstawie obserwacji cech makroskopowych materiałów ten przyporządkowano czterem okresom chronologicznym. Największy zbiór stanowiły ułamki naczyń wczesnośredniowiecznych odkrytych w obrębie jam kulturowych oraz warstwy 2, a także w zasypisku jam grobowych. Równie liczne były ułamki naczyń halsztacko-lateńskich – 708 ułamków, jednak duża ich część zalegała na złożu wtórnym w obrębie jam grobowych i obiektów wczesnośredniowiecznych. Niewielki zespół stanowiły fragmenty naczyń neolitycznych (kultura pucharów lejkowatych) – 30 sztuk i z epoki brązu (kultura łużycka?) – 18 sztuk. Najmłodszy chronologicznie zespół ceramiki reprezentowały ułamki naczyń późnośredniowiecznych, tzw. siwaki, których odkryto tylko 30 fragmentów. Na stanowisku znaleziono również wiele kości zwierzęcych (817 fragmentów i całych kości).

Oprócz ceramiki naczyniowej i kości zwierzęcych na materiały ruchome składają się zabytki wydzielone. Poza opisanym wyżej wyposażeniem grobów na szczególną uwagę zasługują znalezione w obiektach i warstwach kulturowych: wczesnośredniowieczny ciężarek do wagi, 2 kabłączki skroniowe, pierścionek brązowy, 2 przęśliki, 2 groty bełtów, 2 noże żelazne.

W wyniku przeprowadzonych badań zlokalizowano nieznanie wcześniej cmentarzysko szkieletowe o ogromnych walorach poznawczych. Jednocześnie przebadano i zadokumentowano fragment osiedla z epoki neolitu, okresu halsztacko-lateńskiego oraz wczesnego i późnego średniowiecza. Pozyskano także serię szkieletów do badań antropologicznych i dużą bazę materiału zabytkowego do badań porównawczych.

Ze względu na rangę odkrycia badania będą kontynuowane.

Klonówka, st. 47, gm. Starogard Gdański, woj. pomorskie

patrz: młodszy okres przedrzymski - okres wpływów rzymskich

Konikowo (Rostek), st. 2, gm. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie, AZP 13-79/3

patrz: młodszy okres przedrzymski - okres wpływów rzymskich

Kowalewice, st. 1-2, gm. Parzęczew, woj. łódzkie, AZP: 63-5020

patrz: młodszy okres przedrzymski - okres wpływów rzymskich